

Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΜΟΝΟΚΑΤΟΙΚΙΑ

Ο πέπλος, ὁ δόποιος ἐκάλυπτε μέχρι τέλους σχεδὸν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος τὰς περὶ τῆς κατοικίας τοῦ προϊστορικοῦ ἀνθρώπου γνώσεις μας, ἀνεσίρθη διὰ τῆς δραστηρίας ἀρχαιολογικῆς ἔξερενήσεως, ἡ δόποια ἐνηργήθη κατὰ τὰς δύο πρώτας δεκάδας τοῦ Κ' αἰῶνος. Χάρις εἰς τὸν ἐπίμονον, ἀλλὰ καὶ μεθοδικὸν χειρισμὸν τῆς σκαπάνης, τὰς ἴσχνὰς καὶ παρὰ πολὺ ἀριστους ἐκφράσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀπὸ τὰς δόποιας μὲ χιλίας δύο ὑποθέσεις προσεπαθοῦμεν νὰ σχηματίσωμεν κάποιαν ἰδέαν περὶ τοῦ σπιτιοῦ τῶν σκοτεινῶν αἰώνων, οἵτινες προηγήθησαν τῆς συγγραφῆς τῆς Ἰστορίας, ἀντικατέστησε τὸ ἐκ τῶν εὐρημάτων φῶς, ὅπερ ἀπλετον μᾶς ὥδηγησεν εἰς τὸν δρόμον, ὃν ἔξελισσόμενον ἤκολούθησε τὸ σχῆμα τῆς ἀνθρωπίνης κατοικίας ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τῶν Ἰστορικῶν χρόνων.

Μία ἐπισκόπησις τοῦ δρόμου αὐτοῦ συνδυαζομένη καὶ μὲ τὴν ἔξετασιν τῶν τεχνικῶν καὶ ψυχολογικῶν αἰτίων, τὰ δόποια ἐπέβαλλον τὴν ἐκάστοτε ἀλλαγὴν τοῦ σχήματος τοῦ σπιτιοῦ, δὲν στερεῖται, νομίζω, ἐνδιαφέροντος. Ἄλλ' ἐπειδὴ μία τοιαύτη ἀνάλυσις θὰ ἔξετείνετο ἵσως πολὺ μακράν, θὰ περιορίσω αὐτὴν μόνον εἰς δ', τι ἀφορᾷ τὴν ἰδιωτικὴν μονοκατοικίαν, ἐπιφυλασσόμενος νὰ πραγματευθῶ εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν περὶ τῶν πολυκατοικιῶν καὶ τῶν ἀνακτόρων.

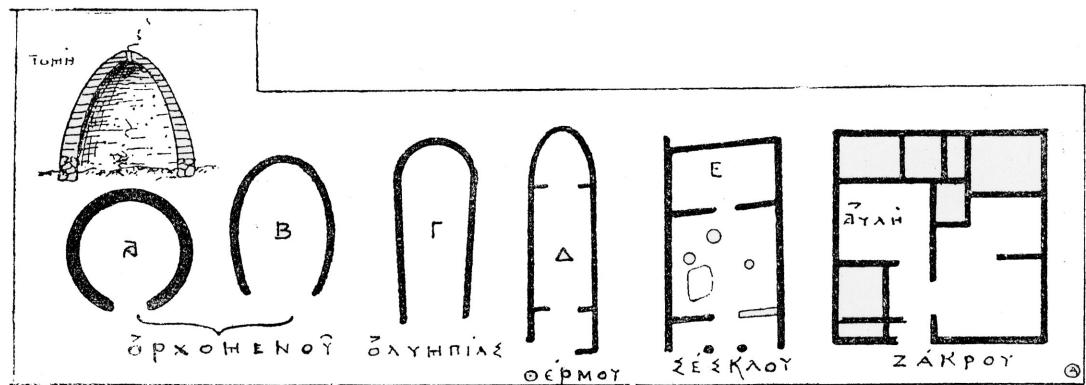
Τὰ ἀρχαιότατα λείψανα ἀνθρωπίνης κατοικίας ἐν Ἕλλαδι ἀνήκουσιν εἰς τὴν νεολιθικὴν λεγομένην ἐποχήν, δηλ. τὴν μεταξύ τοῦ 4500 καὶ 3000 π. Χ., ὅτε, τῆς χρήσεως τῶν μετάλλων μὴ οὖσης ἀκόμη γνωστῆς, ὁ ἀνθρώπος κατεσκεύαζε τὰ ἐργαλεῖα καὶ σκεύη του διὰ λίθων ἢ ὅστοις ἢ

ξύλου. Παλαιοιλιθική ἐποχή, δηλ. ἀκόμη ἀρχαιοτέρα βαθμὸς ἀναπτύξεως, δὲν εὑρέθη ἐν Ἑλλάδι, ὅπως εἰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης· δι' αὐτὸν καὶ οἱ σπηλαιώδεις χῶροι, οἵτινες εὑρίσκονται ἀλλαχοῦ καὶ εἶχον χρησιμεύσει ὡς κατοικίαι τῶν πρωτογενῶν ἀνθρώπων δὲν εὑρέθησαν ἐνταῦθα. Τὸν ἀνθρώπον λοιπὸν συναντῶμεν εἰς τὴν χώραν μας κατὰ τὴν δευτέραν βαθμίδα τῆς ἔξελίξεως του, ὅτε ἐγκαταλείψας πλέον τὴν τρωγλοδυτικὴν ζωὴν ἐντὸς σπηλαίων καὶ πυκνῶν δασῶν, ἀτινα ἄλλως ἦσαν σπάνια ἐν Ἑλλάδι, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκατασταθῇ καὶ εἰς τὴν ὑπαίθρον χώραν. Μία τοιαύτη ὅμως ἐγκατάστασις δὲν παρεῖχεν, ὡς ἡ ἐντὸς σπηλαίων ἡ δασῶν, τόσον πρόχειρα τὰ ἀμυντικὰ μέσα κατὰ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν μεταβολῶν καὶ κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν ζώων ἥ καὶ τῶν ἀνθρώπων.⁷ Επερεπε λοιπὸν νὰ δημιουργηθῶσι τεχνητὰ προασπίσματα κατὰ τῶν ἀνω ἔχθρον· λοιπὸν πρὸς τοῦτο ἔχρησιμοποιήθησαν τὰ προχειρότατα ὑλικά, δηλαδὴ λάσπη καὶ κάλαμοι ἥ κλαδίσκοι διὰ τὰ ἔλωδη μέρη, λίθοι καὶ πηλὸς διὰ τὰ πετρώδη. Πῶς ὅμως μὲ τὰ πρῶτα αὐτὰ ὑλικὰ ἔκτισεν ὁ ἀνθρώπος τὴν κατοικίαν του; Τί σχῆμα ἔδωκε τὸ πρῶτον εἰς αὐτήν; Τοῦτο μᾶς ἐδίδαξεν τὰ ενδρήματα ἀνασκαφῶν, αἵ διοῖαι ἐνηργήθησαν εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος: Εἰς τὰ Μαγγαναὶ τῆς Κρήτης, εἰς τὸ Διμήνι, τὸ Σέσκλο καὶ τὸ Τσαγκλὶ τῆς Θεσσαλίας, εἰς τὰ Ζερέλια τῆς Φθιώτιδος, εἰς τὴν Σκορποῦν (Ὀροχομενὸν) τῆς Βοιωτίας καὶ ἀλλαχοῦ. Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη εὑρέθησαν θεμέλια χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς, ὡς ἔξαγεται καὶ ἐκ τοῦ βάθους εἰς τὸ διποῖον εὑρέθησαν καὶ ἐκ τῆς ὕλης ἓξ ἥσαν κατεσκευασμένα τὰ σκεύη καὶ ἐργαλεῖα, τὰ ὅποια ἀνεκαλύφθησαν μαζί, καὶ ἓξ ἄλλων ἐνδείξεων. Ἐκ τῆς διμοίας ὑλικίας, ἣν ἔχουσι τὰ κτίρια αὐτά, θὰ ἥδύνατο κανεὶς νὰ περιμένῃ ὅτι ὅλα θὰ εἴχον καὶ τὸ αὐτὸν περίτου σχέδιον. Ἐν τούτοις δὲν συμβαίνει τοῦτο· διότι ἄλλα μὲν ἕξ αὐτῶν εἶναι κυκλικά, ἄλλα δὲ πάλιν ὄφυογώνια καὶ δὲν εἶναι καθόλου εὔκολον νὰ ἀποδείξῃ κανεὶς ποῖον ἐκ τῶν δύο τούτων σχεδίων εἶναι τὸ ἀρχαιότερον. Υπάρχουσιν ἐν τούτοις μερικαὶ ἐνδείξεις τοῦ μᾶλλον ἥ στρογγύλη καλύβη θὰ προηγήθη τῆς ὁρθογω-

νίου, τοῦλάχιστον εἰς μέρη ὅπου σπανίζουν οἱ λίθοι, ὅπως εἴνε τὰ ἐλώδη, τὰ ὄποια καὶ φαίνεται ὅτι ἐπροτίμησε κατ' ἀρχὰς ὁ ἀνθρώπος ὅπως καὶ τὸ δύσβατον τοῦ ἑδάφους μεταχειρισθῆ ὡς ἀμυντήριον.

Εἰς τοιαῦτα λοιπὸν ἐλώδη μέρη, ὅπου πρόχειρα ὑλικά εἴνε οἱ κάλαμοι καὶ ἡ λάσπη, τὸ φυσικῶτερον σχῆμα τὸ ὄποιον ἥδυνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ ἥτο τὸ στρογγύλον. Δι’ ὅμοιών ὑλικῶν στρογγύλην κτίζει τὸ πυρλὶ τὴν φωλεάν του. Οἱ ἄγριοι λαοὶ ὅλων τῶν ἡπείρων ἔχει πιστοποιηθῆ ὅτι στρογγύλας ἔχουσι καλύβιας, ὅπως καὶ οἱ ἀξεστοί ποιμένες τῶν βουνῶν μας. Ἀλλὰ μήπως καὶ αἱ πρόχειροι σκινιναὶ τῶν ἐνδρομῶν ἥ τῶν στρατιωτικῶν στρατοπεδεύσεων δὲν κατεσκευάσθησαν κατ' ἀρχὰς στρογγύλαι; Ἐπειτα πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ’ ὅψιν ὅτι ἡ καλύβη δὲν προωρίζετο νὰ προφυλάξῃ μόνον τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῆς βροχῆς ἐσκόπευε καὶ νὰ προστατεύσῃ τὸ πολὺ δυσαπόκτητον πῦρ τῆς ἐστίας, τὸ ὄποιον, κατὰ κανόνα ἀπαράβατον, ἐτοποθετεῖτο εἰς τὸ μέσον τοῦ σπιτιοῦ. Πᾶς ἄλλως λοιπὸν ἥτο φυσικῶτερον νὰ περικλεισθῇ ὁ κύκλος ἀκτινοβολίας τῆς φωτιᾶς παρὰ διὰ μιᾶς ὅμοιομόρφου κυκλικῆς περιφράξεως της; Πλὴν τούτου δύμας καὶ τεχνικοὶ λόγοι ἐπιβάλλουσι τὸ καμπύλον σχῆμα. Ἐφ’ ὅσον δὲν ἥτο ἀκόμη γνωστὴ ἡ διὰ μεταλλικῶν ἐργαλείων κατεργασία τοῦ ἔγγου, ἥτο πολὺ δυσκολώτερον νὰ κατασκευασθῇ τετράγωνον ἀπὸ κυκλικὸν περιφραγμά· διότι τὸ μὲν τετράγωνον ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀπαιτεῖ στύλους κατειργασμένους κατὰ τὰς γωνίας, δὲν εἴνε καὶ σχῆμα πρόσσφορον νὰ κατασκευασθῇ διὰ πλοκῆς κλαδίσκων, οἵτινες λυγίζουσι μὲν εὔκολα κατὰ τινα καμπύλην, θραύσονται δύμας ὅταν τοποθετηθῶσι κατ’ ὅρθην γωνίαν.

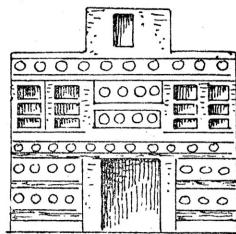
Τούναντίον συμβαίνει εἰς μέρη πλούσια εἰς λίθους. Μία λιθοδομὴ ἐκτελεῖται εὐκολώτερον κατ’ ὁρθὴν γωνίαν ἥ κατὰ γραμμὴν καμπύλην. Ἀναλόγως λοιπὸν τῶν διαθεσίμων ὑλικῶν ἐκλέγεται καὶ τὸ σχῆμα τῆς καλύβης. Τεχνικοὶ ἄρα εἴναι οἱ λόγοι οἵτινες ὑπηγόρευσαν τὸ ἐν ἥ τὸ ἄλλο σχέδιον.

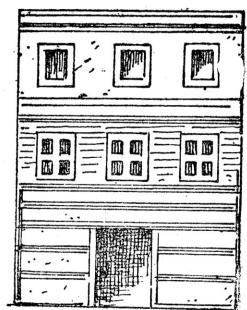
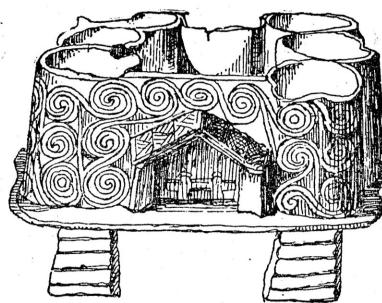
Ἡ προϊστερικὴ μονοκατοικία. (Εἰκ. 1).

Ἄς ἵδωμεν τώρα κατὰ ποῖον τρόπον ἔστεγάζοντο αἱ προϊστορικαὶ καλύβαι. Τὸ διάφορον σχῆμα ἐπέφερε, φυσικά, καὶ τὸν διαφορετικὸν τρόπον στεγάσεως. Ἡ κυκλοτερῆς ξυλόπλεκτος καλύβη εὐλογον εἶνε νὰ ἦτο ἔστεγασμένη διὰ κωνομόρφου ἢ ἐλλειψοειδοῦς θόλου, διότι εὐκόλως οἱ κλαδίσκοι πλέκονται εἰς ἀποτέλεσιν ἐνὸς τοιούτου θόλου. Λείψανα τοιούτων ξυλόπλεκτων θόλων δὲν εὑρέθησαν. Ἀντὶ αὐτῶν ὅμως ἀνεκαλύψθησαν εἰς τὸν Ὁροχομενὸν (εἰκ. 1 Α) ὑπὸ τοῦ Bulle αἱ ἀρχαὶ — αἱ γεννήσεις, ὅπως λέγονται εἰς τὴν τεχνικὴν γλῶσσαν — θόλων κατεσκευασμένων διὰ πλίνθων ὁμῶν, δηλ. ἐξηραμένων εἰς τὸν ἥλιον (πλίνθες). Οἱ θόλοι οὗτοι βαίνοντες ἐπὶ χαμηλοῦ κυκλικοῦ θεμελίου, κατεσκευασμένου διὰ μικρῶν ἀπελεκήτων λίθων καὶ πηλοῦ, καὶ χρησιμεύοντος ὅπως ἀποτρέπῃ τὴν διάλυσιν τῶν ὁμῶν πλίνθων ὑπὸ τῆς ὑγρασίας τοῦ ἐδάφους, δὲν εἶνε κατεσκευασμένοι ὅπως σήμερον τοὺς κατασκευάζομεν, δηλ. μὲ τοὺς ἀρμούς των διευθυνομένους ἀκτινοειδῶς πρὸς ἐν κέντρον, ἀλλὰ κατὰ στρῶσεις ὁρίζοντίως τοποθετούμενας, οὕτως ὡστε ἐκάστη αὐτῶν νὰ ἐπικρέμαται κατά τι τῆς ὑποκάτω πρὸς τὸ ἔσωτερικὸν τῆς καλύβης, δηλ. καθ' ὁρίζοντίους δακτυλίους στενεύοντας ὅλοντὸν πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ θόλου. Οἱ τοιοῦτοι πλίνθινοι θόλοι θ' ἀντικατέστησαν ἀναμφιβόλως ὅμοιοσχήμους ξυλόπλεκτους, οἵτινες ἔκπαλαι εἶχον διδᾶξει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν κατασκευὴν ἐνὸς ὀλοσώμου ἐλλειψοειδοῦς θόλου. Ὅταν λοιπὸν σὺν τῷ χρόνῳ χάριν μείζονος διαρκείας καὶ στεγανότητος ἀντὶ ξυλίνων κατεσκευάσθησαν πήλινα τὰ τοιχώματα τῶν καλυβῶν, ὁ ἄνθρωπος ἐμμένων εἰς τὰ πατροπαράδοτα σχήματα διετήρησε τὴν κυκλικὴν μορφὴν ἐν κατόψει καὶ ἐστέγασεν αὐτὴν δι' ὠοειδοῦς θόλου.

Τούναντίον εἰς τὰ πετρώδη μέρη, ὅπου κυριαρχεῖ κατ' ἀρχὰς τὸ ὁρθογώνιον σχῆμα, ἡ κάλυψις τῶν σπιτιῶν διὰ θόλου ἦτο δυσκολωτάτη καὶ δι' αὐτὸν κατεσκευάζετο ἡ στέγη ἀλλοῦ μεν ἐπικιλνής, μὲ μίαν ἢ δυὸ κλίσεις, ἀλλοῦ δὲ σχεδὸν ὁρίζοντία τὴν πρώτην λύσιν μᾶς ὑποδεικνύει τριγωνικὸν τεμάχιον πηλοῦ φέρον σαφῆ τὰ ἵχνη καλάμων καὶ προερχόμενον ἐκ τῆς στέγης ἐνὸς σπιτιοῦ τὸ ὅποιον ἀπεκάλυψεν ὁ κ. Τσούν-

Ao.

Ἡ προϊστορικὴ μονοκατοικία. (Ex. [2]).

τας εἰς τὸ Σέσκλον τῆς Θεσσαλίας. Ἀκόμη δμως ζωηρότερον καταφανής γίνεται ἡ ὑπαρξίς ἀετοειδοῦς στέγης εἰς ἔνα ἄλλο θεσσαλικὸν σπίτι, εὐρεθὲν ὑπὸ τῶν ἄγγλων εἰς τὸ Τσαγκλί. Ἐκεῖ κατὰ τὸν μέγαν ἄξονα ὁρθογωνίου κατοικίας ἐπιστοποιήθη ἡ ὑπαρξίς σειρᾶς ὀπῶν διὰ ἔντονος στύλους, οἵ δποιοὶ θά ἔβασταζον ἔνα μικρὸν κορυμόν, ὃς κορυφαῖον ἔντονος στέγης ἐπὶ τοῦ δποίου πάλιν θά ἔστηρεζοντο καθέτως ἄλλα μικρότερα ἔντα ἢ κάλαμοι ἐμβυθισμένοι ἐντὸς πηλοῦ. Ενρέθησαν μάλιστα εἰς τὸ αὐτὸς σπίτι καὶ ἐσωτερικαὶ ἀντηρίδες χρήσιμοι πιθανῶς πρὸς στήριξιν τῶν δευτερευόντων ἔντονος.

Ο τύπος τῆς ἐπικλινοῦς ἢ ἀετοειδοῦς στέγης φαίνεται ὅτι ἦτο ἐν χρήσει εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα, ὅπου δ δριμὺς χειμῶν συσσωρεύει πολλὴν τὴν χώραν. Εἰς τὰ νοτιώτερα τούναντίον μέρη καὶ μάλιστα εἰς τὰς νήσους φαίνεται ὅτι ἐπροτιμᾶτο, ὅπως καὶ σήμερον ἀκόμη, ἡ δριμοτία στέγη μὲ μικρὰν μόνον κλίσιν χάριν τῆς ἐκροής τῶν ὑδάτων τοῦτο τούλαχιστον μᾶς φανερώνουν πολλὰ χρωματιστὰ ἐσμαλτωμένα πινακίδια εὐρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Κνωσοῦ καὶ ἀναπαριστῶντα ἐν μικρογραφίᾳ οἰκίας τῆς ἀμέσως μετά τὴν νεολιθικὴν ἐρχομένης περιόδου. (Εἰκ. 2 Α, Γ).

Οσον δ' ἀφορῷ τὴν ἐσωτερικὴν διαίρεσιν τῶν νεολιθικῶν σπιτιῶν τὰ μὲν εὐρεθέντα ἐν Ὁροχομενῷ κυκλοτερῆ θεμέλια ἔχουσι τόσον μικρὰν τὴν διάμετρον, (τὸ πολὺ μέχρι 5 μέτρων), ὥστε δὲν ἐδέχοντο περαιτέρῳ ὑποδιαιρεσιν. Πράγματι δὲ αἱ κατὰ τὸ σχῆμα τοῦτο κατασκευαζόμεναι καλύβαι είχον περίπου τὸ σχῆμα ἡμίσεος ὁρθοῦ φοῦ, διότι τὸ κατὰ τὸν ἄξονά των ὑψος ἥτο ἵσον ἢ καὶ μεγαλύτερον τῆς διαμέτρου των, καὶ τοῦτο χάριν εὐκολίας τῆς κατασκευῆς τοῦ θόλου των. Ἔννοεῖται δμως ὅτι μὲ τοιοῦτον εἶδος καλύψεως ἡ καλύβη δὲν ἥδυνατο νὰ λάβῃ μεγάλας διαστάσεις δι' αὐτὸ καὶ αὐξανομένης τῆς οἰκογενείας ἀντὶ κατασκευῆς μεγάλης καλύβης μὲ ἐσωτερικὰς διαιρέσεις, ἥς δμως ἡ ἐκτέλεσις τῶν θόλων ἥτο δύσκολος, προετιμᾶτο ἡ κατασκευὴ δευτέρας καλύβης παραπλεύρως τῆς πρώτης, εἴτα τρίτης καὶ οὕτω καθεξῆς. Μίαν ἀναπαράστασιν ἐνὸς τοιούτου συστήματος

καλυβῶν μᾶς διέσωσεν τὸ ἐν εἰκ. 2 B πήλινον ἀγγεῖον ἐκ Μήλου. Ἐπὶ τοῦ ἀγγείου αὐτοῦ εἰκονίζονται ἐπτὰ ἔφαπτόμεναι ἀλλήλων κυκλικαὶ καλύβαι, ὡν ἐλλείπει δυστυχῶς ἡ στέγη, διατεταγμέναι εἰς σχῆμα πī πέριξ μιᾶς αὐλῆς, ἵς ὑποδηλοῦται καὶ ἡ εἴσοδος τὸ σύνολον τῶν καλυβῶν τούτων βαίνει ἐπὶ ἐπιτέδου φερομένου ἐπὶ 4 ὑψηλῶν ποδῶν. Ἀλλὰ διατί αὐτὴ ἡ ἀνύψωσις τοῦ ὅλου συγκροτήματος; Κατὰ τὴν εὐφυῖαν ἐρμηνείαν, τὴν δποίαν ἔδωκεν ὁ κ. Τσούντας, τὸ ἀγγεῖον ἀπομιμεῖται πασαλόκτιστον προϊστορικὴν συνοικίαν καὶ ἐνισχύει σημαντικῶς τὴν θεωρίαν, περὶ τῆς εἰς ἐλώδη ἡ λιμνώδη μέρη ἀρχικῆς ἐγκαταστάσεως τῶν ἀνθρώπων, ἥν ἄλλως μνημονεύει καὶ ὁ Ἡρόδοτος διὰ μεταγενεστέρους χρόνους.

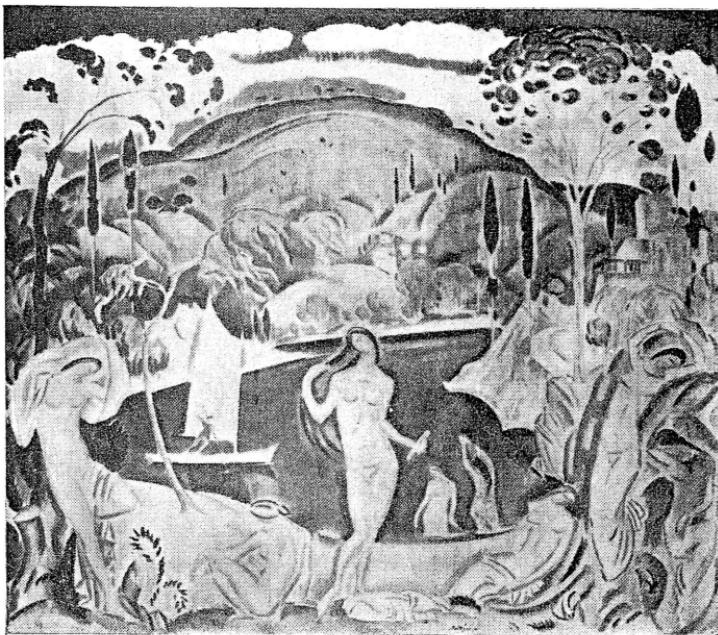
Σὺν τῷ χρόνῳ, ἐπειδὴ διὰ τοῦ κυκλικοῦ σχήματος καὶ ἡ ἐπικουνωνία καὶ ἡ κατασκευὴ ἥτο δύσκολος, ὀσάκις ἐπρόκειτο νὰ αὐξηθῇ μία καλύβη ἀντὶ νὰ κατασκευασθῇ δευτέρα κυκλικὴ ἐπεμηκύνθη ὁ κύκλος τῆς βάσεως εἰς ἐλλειψιν. Διὰ τοιούτου σχήματος καὶ χῶρος μεγαλύτερος ἐπετυγχάνετο διὰ τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὸ ἔξωτερικὸν σχῆμα τῆς καλύβης ὀλίγον μετεβάλλετο. Αὐτὸ δ' ἀκριβῶς τὸ σχέδιον ενδισκομεν εἰς τὸ ἀμέσως ὑπεράνω τῶν κυκλικῶν καλυβῶν στρῶμα τοῦ Ὁροχομενοῦ (εἰκ. 1 B) ὡς καὶ εἰς πλείστα ἄλλα μέρη, π.χ. εἰς τὸ Χαμαῖς τῆς Σητείας, ὅπου ὁ κ. Ξανθουδίδης ἀπεκάλυψεν ὀλόκληρον ἐλλειψοειδῆ ἔπαυλιν διαστάσεων 22.50×14.50 . Ἐπειδὴ δὲ ὁμοιόσχημα κτίρια ενδίσκοντο ἑκάστοτε κάτωθεν διασήμων Ἱερῶν, ὡς π.χ. ἐν Ὁλυμπίᾳ, Ἐρετρίᾳ, Δήλῳ, Θέρμῳ κλπ., ἔνομισθη κατ' ἀρχὰς ὅτι εἶχον μηρησκευτικὸν χαρακτήρα καὶ εἰδικώτερον ὅτι ἡσαν βωμοί· διότι εἰς πάντα σχεδόν ενδέθησαν βόρδοι πλήρεις τέφρας, ὡρυγμένοι ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῶν καλυβῶν. Τώρα ἔχει πλέον ἀσφαλῶς βεβαιωθῆ ὅτι τὰ ἐλλειψοειδῆ κτίρια εἶνε κατοικίαι, τῶν δποίων οἱ ἔνοικοι διετήρουν ἐντὸς βόρδων ὡς Ἱερὰν παρακαταθήκην τὴν σπόδὸν τού πυρὸς ἡ τὴν τέφραν τῶν θυσιῶν τὰς δποίας ἔκαμπον ἐντὸς τῆς οἰκίας.

Τὰ ἐλλειψοειδῆ κτίρια ἡσαν ὡς καὶ τὰ κυκλικὰ θολοσκεπῆ. Ἐνεκα ὅμως τοῦ μεγάλου μήκους, τὸ δποῖον ἐνίστε

ελάμβανον, είχεν ἡ ξυλόπλεκτος στέγη τὴν ἀνάγκην καὶ κάποιας ἐσωτερικῆς ὑποστηρίξεως. Ἡ ἀνάγκη δ' αὐτῇ, συνδυαζομένη καὶ πρὸς τὴν ὁσημέραι αἰσθητοτέραν γινομένην ἀνάγκην ἐσωτερικοῦ ἀποχωρισμοῦ τμημάτων τινῶν τῆς οἰκίας, προῦκάλεσε τὴν κατασκευὴν εὐθέων ἐσωτερικῶν τοίχων, ὅπως βλέπομεν αὐτοὺς εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἀγρούκιαν τοῦ Χαμαΐζου.

Όλιγον βραδύτερον νέα πάλιν μεταβολὴ ἔπερχεται εἰς τὸ ἐλλειψοειδὲς σχῆμα τῆς καλύβης. Καταργεῖται τὸ ἐν ἐκ τῶν δύο στρογγύλων περάτων τῆς ἐλλειψεως, τῆς ὅποιας τότε ἡ κάτοψις καταντᾶ νὰ ὅμοιαζῃ πρὸς λαβίδα τοῦ σακράρου (εἰλ. 1 Γ, Δ). ‘Υπ’ αὐτὴν δὲ τὴν μᾶλλον προηγμένην μορφὴν ενδίσκομεν τὴν καλύβην εἰς τὴν Ὁλυμπίαν, ἀλλὰ πρὸ πάντων εἰς τὸν Θέρμον, ὅπου εἶνε διηρημένη δι’ ἐγκαρδίων τούχων εἰς πλείονα διαμερίσματα. Καίτοι δὲ τὸ σχῆμα τῆς πλέον εἴνε σχεδὸν ὀρθογώνιον ἡ στέγη τῆς ἔξακολουθεῖ νὰ κατασκευάζεται θολωτή. Τόση μάλιστα ἡτο ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν θολωτὴν στέγην, ὥστε καὶ ἄλλων τετραπλεύρων τοῦ Θέρμου καλυβῶν, συγχρόνων πρὸς τὰς ἐλλειψοειδεῖς, αἱ στέγαι ἦσαν θολωταί, ὡς ἔξηκρίβωσαν αἱ ὑπομονητικαὶ ἔρευναι τοῦ κ. Ρωμαίου.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ πρὸς τὰ ἐλλειψοειδῆ κτίρια χρόνους, δηλ. κατὰ τὸν χαλκοῦν πλέον αἰῶνα, καὶ τὰ ὀρθογώνια σπίτια ἀρχίζουν καὶ αὐτὰ νὰ κατασκευάζωνται μεγαλύτερα καὶ νὰ δέχωνται ἐσωτερικὰ διαχωρίσματα. Τοιούτων δ' οἰκημάτων ἀντιπρόσωποι εἴνε ἐν πολλοῖς τὰ εἰς τὸ Διμίνι καὶ τὸ Σέσκλο ἀνακαλυφθέντα κτίρια (εἰλ. 1 Ε), τὰ ὅποια συμφάνως πρὸς ὅμηρικὴν ἔκφρασιν ἀπεκλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων «μέγαρα». Τὰ μέγαρα λοιπὸν αὐτά, ἔχοντα ὃς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σχῆμα ἀκανονίστου ὀρθογωνίου, σχεδὸν τραπεζίου, εἴνε ἐκτισμένα δι’ ὅγκολίθων καὶ πηλοῦ καὶ διαιροῦνται διὰ δύο συνήθως ἐγκαρδίων τοίχων εἰς 3 χώρους. Ἐκ τούτων δὲ πρῶτος, ἀνοικτὸς ἐμπρός, είχε συνήθως δύο ξυλίνους κίονας ἐν εἴδει στοᾶς, ἀντιστοιχεῖ δὲ πρὸς τὴν «αἱθουσαν δώματος» τῶν ὅμηρικῶν ἀνακτόρων. Ο δεύτερος πολὺ μεγαλύτερος τοῦ πρώτου καὶ σχεδὸν τετράγωνος ἔχοησίμευεν

Κ. ΠΑΡΘΕΝΗ

ΑΙ ΛΟΥΟΜΕΝΑΙ

ώς αἰθουσα ὑποδοχῆς, μὲ τὴν ἐστίαν εἰς τὸ μέσον. Τέλος δὲ τρίτος εἰς τὸ βάθος φαίνεται ὅτι ἔχοησίμευεν εἴτε ὡς θάλαμος εἴτε καὶ ὡς μαγειρεῖον· διότι εὐρέθη ἐντὸς αὐτοῦ ἐστία καὶ σκεύη μαγειρικά.

Πολὺ συνιθετέραν ἐσωτερικὴν διαίρεσιν ἔχουσιν· αἱ ιδιωτικαὶ οἰκίαι τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, αἱ δποῖαι εὐρέθησαν εἰς τὴν Κρήτην. Αὗται διαφέρουν τῶν θεσσαλικῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι τὰ μικρὰ δωμάτια, ἔξ δὲ συνήθως ἀπαρτίζονται, διατάσσονται συνήθως κατὰ τὰς 3 ἢ 4 πλευράς μιᾶς ἐσωτερικῆς αὐλῆς (εἰκ. 1 Z), εἶνε δὲ ἔκτισμέναι τὸ μὲν κάτω μέρος ἐκ λιθίνου ὑποβάθμου, τὰ δὲ ἄνω ἐκ πλίνθων ἐλαφρῶς ἐψημένων. Ποία ή ἐξωτερικὴ ὅψις τῶν οἰκιῶν αὐτῶν γνωρίζομεν ἀκριβῶς ἐκ τῶν ἐσμαλτωμένων πλακιδίων τῆς Κρωσοῦ, ἀτινα ἀνεφέρομεν (εἰκ. 2 A, Γ). Μανθάνομεν λοιπὸν ἐξ αὐτῶν ὅτι καὶ τὰ ἀπλὰ σπίτια ἥσαν συνήθως, ὅπως καὶ τὰ σύνθετα ἀνάκτορα, διώροφα καὶ τριώροφα καὶ ὅτι εἶχον καὶ αὐτὰ εἰς τὸ μέσον των ὑψηλὸν φωταγωγών, ἐν εἴδει πύργου ἐξέχοντος ὑπὲρ τὸ μέσον τῆς δοιζοντίας στέγης των. Διὰ τοῦ φωταγωγοῦ δὲ τούτου ἐφωτίζετο εἴτε ἡ ἐσωτερικὴ αὐλὴ εἴτε τὸ κλιμακοστάσιον. Μᾶς πληροφοροῦν ἐπίστης τὰ ἐν λόγῳ πλακίδια ὅτι τὰ σπίτια ἀλλοτε μὲν ἥσαν ίσοδομικῶς, δηλαδὴ κατὰ ίσοϋψεις δοιζοντίας στρώσεις ἔκτισμένα, ἀλλοτε δὲ διεκοσμοῦντο μὲ ἐπιπέδους ζώνας φερούσας σειράς ἐφαπτομένων κύκλων, ἀποικιούμενών ἀναμφιβόλως τὰς κεφαλὰς τῶν δοκῶν, αἱ δποῖαι εἰς μίαν ἢ δύο ἀρχικῶς σειράς ἐσηγμάτιζον ἐσωτερικῶς τὰ ἔυλινα πατώματα τῶν δρόφων. Εἰς τὰ ἴδια πινακίδια μᾶς ἐμφανίζονται χρωματισμέναι μὲ ποικίλα χρώματα, προσδψεις διακοπτόμεναι ἀπὸ κανονικά, τετράγωνα σχεδὸν παράθυρα, μὲ ἐσωτερικὰ χωρίσματα προϋποθέτοντα τὴν ὑπαρξίην διαφανῶν τυμπάνων, τὰ δποῖα δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ ἥσαν λαδωμένα δέρματα ἢ καὶ κρυσταλλικὸς γύψος, τοῦ δποίου ἀρκετὰ μεγάλαι λεῖαι πλάκες εὐρέθησαν καὶ διατηροῦνται σήμερον εἰς τὸ Μουσεῖον, πανάρχαιοι πρόδρομοι τῶν ρωμαϊκῶν καὶ τῶν σημερινῶν ὑάλων. Φαίνεται δμως ὅτι, ὅπως καὶ αἱ ἐπίπεδοι στέγαι, οὕτω καὶ τὰ παράθυρα καὶ οἱ φωταγωγοὶ εἶνε χαρακτηριστικά τῶν

θεομῶν κλιμάτων καὶ μάλιστα δλίγον μεταγενεστέρων χρόνων. Τὰ βόρεια δὲν εἶνε πιθανὸν νὰ εἴχον οὕτε πολλοὺς δρόφους οὕτε ἔξωτερικά παράθυρα, δεχόμενα τὸ φῶς των κυρίως ἐκ τῆς στοᾶς ἢ καὶ ἐκ τίνος ὅπαίου, δηλ. χαμηλοῦ φωταγωγοῦ, κατασκευαζομένου ὑπεράνω τῆς ἑστίας καὶ χρησιμεύοντος συγχρόνως πρὸς ἀπαγωγὴν τοῦ καπνοῦ τῆς ἑστίας καὶ τῶν καιομένων δάσων, δι' ὃν ὁ φωτισμὸς συνεπληροῦτο.

Ἡ τριμερής διαιρέσις τοῦ θεσσαλικοῦ μεγάρου ἀπέβη τυπικὴ καὶ διὰ τὰς μεγαλυτέρας κατοικίας καὶ δι' αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἀνάκτορα τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Ἑλλάδι. Διότι κυρίως αὐτὸν τὸν τύπον εὑρίσκομεν εἰς τὰ μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα τῆς Τίρυνθος, τῶν Μυκηνῶν κλπ. τὰ δόποια, πάλιν ὡς γνωστόν, θεωροῦνται ὡς τὰ οἰκοδομικά πρότυπα τῶν ναῶν τῶν ἴστορικῶν χρόνων ὅταν τὴν θέσιν τοῦ βασιλέως - ἀρχιερέως κατέλαβον οἱ θεοί. Ταύτην δὲ τὴν συνέχειαν μᾶς ἔβεβαίωσε κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον ἡ εὐθὺς ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ἐν Θέρμῃ παναρχαίου ναοῦ μὲ τὴν τριμερῆ διαιρέσιν καὶ μὲ ἔλλειψειδῆ πέριξ κιονοστοιχίαν καὶ τὴν ὀπισθίαν στενὴν πλευράν ἔλαφοδῶς κυρτήν, τελευταῖον καὶ ἀτροφικὸν ὑπόλοιπον τῆς παναρχαίας ἔλλειψειδοῦς ἀπολήξεως. Τὸ πολύτιμον τοῦτο κτίριον ἀποτελεῖ τὸν συνδετικὸν κρίκον τῆς προϊστορικῆς οἰκοδομῆς πρὸς τὴν ἴστορικὴν ναοδομίαν.

Οὐ μόνον δ' οἱ ναοὶ ἀλλὰ καὶ αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι κατασκευαζονται τοῦ λοιποῦ μὲ σχῆμα δρομογώνιον, τοῦ ὅποιον ἡ ἐκτέλεσις λόγῳ τῆς κρήσεως τῶν μετάλλων καὶ τῆς καθόλου προαγωγῆς τῆς τέχνης καὶ τελειοποιήσεως τῶν μέσων εἶχεν ἥδη καταστῆ πολὺ εὐκολωτέρα.

Μὴ νομισθῇ ἐν τούτοις ὅτι ὁ κυκλοτερής οἰκοδομικὸς τύπος ἔξελιπεν ὀλοσχερῶς λόγῳ τῆς εὐρείας διαδόσεως, ἢν ἔλαβεν ἡ δρομογωνίου τύπου κατοικία. Τὸν ἐπανευρίσκομεν κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν εἰς οἰκοδομήματα ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν ἐννοῶ τοὺς ἐν σχήματι κυψέλης θολωτοὺς τάφους, τὴν λιθίνην ταύτην ἀπομίμησιν τῶν παναρχαίων οἰκιῶν. Τὸν ἐπανευρίσκομεν ἐπίσης καὶ

κατὰ τοὺς ἴστορικους χρόνους καὶ ἐν Ἱταλίᾳ εἰς κτίρια σχετιζόμενα πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ οὐκιακοῦ πυρός, τὰς χαρακτηριστικώτατα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κληθείσας «θύλους». Τοιαῦτα ἥσαν π. χ. τὰ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἔλληνικῶν ἀγορῶν ἀνιδρυόμενα πρυτανεῖα, ἐντὸς τῶν ὅποιων ἀσβεστον διετηρεῖτο τὸ πῦρ τῆς ἑστίας, σύμβολον τῆς οἰκογενειακῆς ἔεινας θεοποιηθείσης εἰς τὴν ὁμώνυμον θεάν, ἥς τὸ ἄγαλμα κατὰ Παυσανίαν εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ πρυτανείου ἐν Ἀθήναις. Εἰς τῆς παναρχαίας δὲ κατοικίας τὴν ἀπομίμησιν πρέπει ν' ἀποδώσωμεν καὶ τὸ ἐκ παραδόσεως εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Ἐστίας διδόμενον ὑπὸ τῶν Ρωμαίων κυκλοτερές, τὸ δποῖον ἀδυνατεῖ νὰ ἔξηγήσῃ ὁ Βιτρούβιος. Ἄλλα καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν «θύλων», τὰ δποῖα συναντῶμεν εἰς τὰ μεγάλα ίερὰ τῆς Ἐπιδαύρου, τῶν Δελφῶν κλπ., ὁ σκοπὸς δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ ἥτο πυρολατρικός, ἀν κρίνωμεν ἐκ τοῦ ἐπιθέτου «θυμέλη», δι' οὗ χαρακτηρίζεται ἡ μία ἐξ αὐτῶν ἐν τινι ἐπιγραφῇ.

Οὐ μόνον δὲ τῶν κυκλοτερῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλλειψοειδῶν καὶ ἡμιελλειψοειδῶν κτισμάτων μᾶς διεσώθη ἡ μακρινὴ ἀνάμνησις καὶ εἰς δημόσια κτίρια καὶ εἰς ίερὰ τῶν ἴστορικῶν χρόνων, ὡς π. χ. εἰς τὸ Βουλευτήριον τῆς Ὁλυμπίας, καὶ τῶν Λουσῶν, τὰ ίερὰ τῶν Καβείρων τῆς Βοιωτίας, Σαμοθράκης κλπ.

Ταῦτα ὡς πρὸς τὰ ἀπλᾶ προϊστορικὰ κτίρια. Ὡς πρὸς δὲ τὰ συνθετώτερα, καὶ κυρίως τὰ ἀνάκτορα, ἵσως εἴπωμεν ὅλιγα ἀλλοτε εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ Ἡμερολογίου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

